

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УЯВЛЕНЬ ПРО ДУХОВНИЙ ІДЕАЛ

У статті проаналізовано проблему різнобічного впливу соціальних чинників на морально-духовний розвиток підростаючого покоління, зокрема формування уявлень про духовний ідеал у дітей молодшого шкільного віку. Розглянуто сучасні теоретичні положення з проблеми формування духовних цінностей та ідеалів особистості; з'ясовано, що особистий приклад батьків і дорослих, правильне виховання дітей у сім'ї – важлива умова формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів, їх поглядів, вчинків, поведінки в суспільстві. Саме сім'я дає дитині перший життєвий приклад, саме в сім'ї закладаються основи характеру та духовний розвиток, здебільшого саме від сім'ї залежить спрямованість інтересів і схильностей дітей. Недостатність контактів батьків із дитиною призводить до уповільнення її духовного розвитку.

Виявлено основні фактори впливу на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів у родинному колі: 1) засоби масової інформації – іноземні та вітчизняні фільми і мультфільми, комп'ютерні ігри, музика, пісні, радіоінформація, книги, літературні твори, журнали, газети; 2) художньо-естетичний вплив – спілкування з природою, відвідування театрів і концертів, музеїв, храмів, церков, виставкові зали, художня самодіяльність; 3) особливості стосунків з навколишніми – знайомі люди: батьки, вчителі, друзі, однолітки; незнайомі дорослі: зірки кіно, естради, спорту. Подано гістограму кількісних показників впливу факторів на формування уявлень про

духовний ідеал в учнів молодших класів у сім'ї. Здійснено кількісно-якісний аналіз отриманих результатів дослідження.

Ключові слова: формування, розвиток, особистість, молодший школяр, духовний ідеал, цінності, фактори впливу, сім'я.

Влияние социальных факторов на формирование у младших школьников представления о духовном идеале

В статье проанализирована проблема разностороннего влияния социальных факторов на морально-духовное развитие подрастающего поколения, в частности формирование представлений о духовном идеале у детей младшего школьного возраста. Рассмотрены современные теоретические взгляды на проблему формирования духовных ценностей и идеалов личности. Выяснено, что личный пример родителей и взрослых, правильное воспитание детей в семье – важное условие формирования представлений о духовном идеале младших школьников, их взглядов, поступков, поведения в обществе. Именно семья дает ребенку первый жизненный пример, именно в семье закладываются основы характера и духовное развитие, в большинстве именно от семьи зависит направленность интересов и склонностей детей. Недостаточность контактов родителей с ребенком приводит к замедлению его духовного развития.

Выявлены основные факторы влияния на формирование представлений о духовном идеале младших школьников в семейном кругу: 1) средства массовой информации – иностранные и отечественные фильмы, мультфильмы, компьютерные игры, музыка, песни, радиоинформация, книги, литературные произведения, журналы, газеты; 2) художественно-эстетическое воздействие – общение с природой, посещение театров и концертов, музеев, храмов, церквей, выставочные залы, художественная самодеятельность; 3) особенности

взаимоотношений с окружающими – знакомые люди: родители, учителя, друзья, сверстники; незнакомые взрослые: звезды кино, эстрады, спорта. Подано гистограмму количественных показателей влияния факторов на формирование представлений о духовном идеале учащихся младших классов в семье. Осуществлено количественно-качественный анализ полученных результатов исследования.

Ключевые слова: формирование, развитие, личность, младший школьник, духовный идеал, ценности, факторы влияния, семья.

Identification of social factors influencing the formation of ideas about the spiritual ideal of junior schoolchildren in the family

The article analyzes the problem of the multifaceted influence of social factors on the moral and spiritual development of the younger generation, in particular the formation of ideas about the spiritual ideal for children of junior school age. The modern theoretical positions on the problem of formation of spiritual values and personality ideals are considered; It has been found out that the personal example of parents and adults, proper education of children in the family is an important condition for forming ideas about the spiritual ideal of junior schoolchildren, their views, actions, and behavior in society. It is the family that gives the child the first life example, it is in the family that the foundations of character and spiritual development are laid, in the majority, the direction of interests and inclinations of children depends on the family. The lack of contact between parents and the child leads to a slowing down of her spiritual development.

The main factors influencing the formation of ideas about the spiritual ideal of junior pupils in the family circle are revealed: 1) mass media - foreign and domestic films and cartoons, computer games, music, songs, radio information, books, literary works, magazines, newspapers; 2) artistic and

aesthetic influence - communication with nature, visits to theaters and concerts, museums, temples, churches, exhibition halls, amateur performances; 3) features of relationships with others - familiar people: parents, teachers, friends, peers; unfamiliar adults: movie stars, pop music, sports. The histogram of the quantitative indicators of the influence of factors on the formation of ideas about the spiritual ideal in the younger students in the family is presented. A quantitative and qualitative analysis of the results of the research was carried out.

Keywords: formation, development, personality, junior schoolchildren, spiritual ideal, values, factors of influence, family.

Постановка проблеми. Формування високодуховної особистості починається вже в ранньому віці і проходить низку етапів, пов'язаних із соціальною ситуацією розвитку, віковими та індивідуальними особливостями. У молодшому шкільному віці формуються перші уявлення про духовні ідеали та цінності дітей, які набувають усе більшої соціальної значущості. Сім'я дає дитині перший життєвий приклад, саме в сім'ї закладаються основи характеру та духовний розвиток, здебільшого, саме від сім'ї залежить спрямованість інтересів та схильностей дітей. Однак постійний різнобічний неконтрольований батьками вплив соціальних факторів і морально-духовний розвиток підростаючого покоління призводить до підсилення егоїстичних і матеріалістичних тенденцій, відсутності прикладів для ідентифікації та їх наслідування. Особистий приклад батьків і дорослих, правильне виховання дітей у сім'ї – важлива умова формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів, їх поглядів, вчинків, поведінки у суспільстві. Недостатність контактів близьких дорослих із дитиною призводить до уповільнення її духовного, фізичного та розумового розвитку [3; 6; 8; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Сучасні

вчені обґрунтували низку теоретичних положень з проблеми формування духовних цінностей та ідеалів особистості. Так, у молодшому шкільному віці становлення моральних і духовних ідеалів пов'язане з етичними знаннями та способами їх реалізації у соціальній поведінці (Н.А. Побірченко) [5]. Деякі науковці (А. Bandura, R. Walters) вважають, що можна регулювати і спрямовувати поведінку дитини, надаючи їй можливість наслідувати авторитетні зразки [1]. На думку інших дослідників (О.О. Бодальов, В.С. Мухіна), дитина як начуттєвіша частина соціуму виявляється незахищеною від різноманітних негативних впливів [2; 4].

Незважаючи на наявність певної кількості досліджень з даної проблематики, комплексне вивчення соціальних факторів впливу на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів у родинному колі не були предметом спеціального дослідження, тоді як у дитячій психології констатовано, що саме в дитинстві формуються перші уявлення про духовні ідеали та цінності, які з віком набувають усе більшої самоцінності та духовної значущості.

Формулювання мети статті. Метою статті є емпіричне виявлення соціальних факторів впливу на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів у сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виявлення основних факторів впливу на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів у родинному колі здійснювалося за допомогою анкетування батьків [7, с. 94–97], співбесід і факторного аналізу.

Отримані під час анкетування та бесід дані уможливили з'ясувати духовну близькість, єдність дитини з батьками, вплив на сформовані ідеали дитини улюблених фільмів, мультфільмів, відеоігор, книжок, журналів, творів мистецтва, спілкування з природою, відвідування храмів і церков у межах сім'ї.

Статистичний аналіз відповідей 80 батьків об'єктивує інформацію про те, що переважно між дітьми та батьками існує єдність і духовна близькість. Про це свідчили:

- у дітей немає таємниць від батьків (у 56,2% родин);
- ставлення до дитини як до друга (у 85,0% батьків);
- володіння інформацією батьками про найкращих друзів своєї доньки чи сина, їх імена (83,7% родин);
- обізнаність батьків у тому на кого хочуть бути схожими діти: на знайомих людей (47,5% батьків); порядну людину (2,5% батьків); казкових героїв (3,75% батьків); відомих зірок кіно, естради, спорту (18,75% батьків), про яких вони дізнались із телепродукції та комп'ютерної мережі; також невелика кількість молодших школярів, на думку їх батьків, хочуть бути схожими на самих себе (8,75%), або взагалі ні на кого (6,25%).

Разом із цим, існує значна частина родин, де діти не довіряють свої таємниці батькам (33,8% родин). Є батьки, які взагалі над цим питанням не замислювалися, тому вважають, що у дитини від них таємниць немає (6,2%), або вони є (3,8%). Такі батьки інколи проявляють ставлення до дитини як до друга (5,0%). Проте є й такі батьки, які взагалі не проявляють ставлення до дітей як до друга (7,5% батьків). Батьки не знають з ким товаришує їх донька чи син (16,3%). 12,5% батьків не знають на кого хочуть бути схожими діти. Були й такі відповіді: «Я ставлюся до своєї дитини так, як потрібно ставитись до дитини, а не як до друга» (2,5% батьків).

З'ясувалося, що діти вдома найбільше люблять грати в різноманітні комп'ютерні ігри (81,2%), але є сім'ї, у яких немає комп'ютера (13,8%), або батьки (5,0%) принципово не дозволяють дітям грати на ньому, натомість займаються з ними художньою самодіяльністю. Перевагу комп'ютерним іграм надають як хлопці, так і дівчата.

Батьки зазначили (17,5%), що діти (6,3% хлопчиків і 11,2% дівчаток) додатково читають книги та літературні

твори, які впливають на збагачення їх духовного світу. Решта 72,5% батьків зазначили, що їх діти (у переважній більшості хлопчики – 48,7% та 23,8% дівчаток) не люблять читати. Вони читають лише ті книги і літературні твори, які рекомендують у школі.

Лише незначній частині молодших школярів (7,5% хлопчиків і 8,7% дівчаток) батьки виписують або купують дитячі журнали («Пізнайко», «Смайлик», «Класний журнал», «Апельсин», «Вулик», «Мередіанчик», «Шишкин ліс», «Соняшник», «Умійко», «Котя», «Академія Саморобкіна», «Джміль», «Казковий вечір», «Велика дитяча газета – Бригада-М»).

Інші діти (28,8% хлопчиків і 45,0% дівчаток) із задоволенням розглядають картинки та рекламу в журналах для дорослих («Глянець», «Наталі», «Ліза», «Дольче Віта», «Пінк», «Елль», «Блік», «Гламур», «Космополітен», «Браво», «Чаггінгтон»), що негативно впливає на формування їх духовного ідеалу.

Окрім того, існує певна частина родин (10,0%), де батьки не знають, які улюблені книги і журнали їх сина чи доньки, не змогли конкретизувати, які саме книги, журнали чи літературні твори обговорювалися з дітьми впродовж року, пояснюючи це тим, що не пам'ятають.

Анкетування батьків також показало, що діти надають перевагу сучасній популярній музиці (42,5% дітей). Пісні з мультфільмів (11,2%), українські пісні (7,5%), класичну музику (3,8%) слухає не значна частина молодших школярів. Однак є діти, яким до вподоби шансон (8,8%) або реп (6,2%). Молодші школярі (33,7% батьків) слухають музику по радіо, найчастіше, коли їдуть із батьками в машині; дивляться музичні відеокліпи по телебаченню (27,5% батьків), у комп'ютерній мережі (18,8% батьків).

Разом із цим, є родини, які взагалі не знають, яка музика та пісні подобаються їх дітям (20,0%).

Цікавими виявилися відповіді батьків про те, які улюблені фільми та мультфільми їх сина чи доньки.

Пріоритетними батьки визначали як вітчизняні (11,2%), так і зарубіжні (88,8%) фільми та мультфільми.

Окрім того, при аналізі відповідей, ми звернули увагу на те, що батьками були вказані такі фільми, які, на нашу думку, не передбачені для перегляду дітей молодшого шкільного віку і негативно впливають на формування уявлень про духовний ідеал і психічний розвиток дитини загалом. До даних фільмів ми зарахували такі жанри, як: бойовики (28,7%); триллери (13,7%); фільми про паранормальні явища (10,0%) і фільми про розслідування вбивств (8,7%).

Окрім того, як показало анкетування, відвідування театрів, концертів, музеїв, виставки з дітьми не є пріоритетним у сучасних родинах, Більше третини батьків відвідують із дітьми театри та концерти (20,0% батьків – часто відвідують; 15,0% батьків – рідко), музеї (31,2% батьків), виставки (27,5% батьків). Переважна більшість родин взагалі ніколи разом із дітьми не відвідують: театрів і концертів (65,0% батьків), музеїв (68,8% батьків), виставок (72,5% батьків).

Разом з цим, прилучати дітей до духовних ідеалів, виховувати в них естетичне ставлення до дійсності та емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва, художніх інтересів, естетичних смаків, світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій, формувати уявлення про красу навколишнього світу батьки намагаються через спільні з дітьми прогулянки на природі (50,0% батьків), відвідування храмів, церков (11,2% батьків – щонеділі всією сім'єю відвідують храми та церкви; 17,5% батьків – часто відвідують; 30,0% батьків – рідко відвідують; 18,8% батьків відвідують – дуже рідко, лише на великі свята).

Однак є сім'ї (50,0%), у яких часу на прогулянки в природі не вистачає, або на природі з дітьми вони бувають лише влітку. Також є сім'ї атеїстів (22,5%). Окрім того, батьки надають перевагу: прогулянкам із дітьми по місту (5,0% батьків); відвідуванню – зоопарку (1,2% батьків),

цирку (3,8% батьків), аквапарку (2,5% батьків), басейну (1,2% батьків), спортивних заходів (2,5% батьків), тиру (1,2% батьків), розважальних атракціонів (3,8% батьків); подорожам – до інших міст (2,5% батьків), за кордон (1,2% батьків) і на море (5,0% батьків), поїздкам до бабусі в село (7,5% батьків), а також місцям, що спрямовані на задоволення матеріальних цінностей: походи з дитиною на ринок (20,0% батьків), до магазинів (18,8% батьків), кафе та піцерій (23,8% батьків).

Цікавими виявилися судження респондентів про те, що необхідно дитині для щастя. Переважна кількість батьків пріоритетними визначили духовні такі цінності, як: мир і спокій у домі; повноцінна сім'я, щаслива родина, взаєморозуміння між її членами; прояви турботи, уваги, ласки, любові дорослих до дитини (31,2% батьків); здоров'я всіх членів родини (15,0% батьків); віра у Бога (5,0% батьків). А також особистісні (розум, самоствердження – 7,5% батьків) і соціальні (хороші, вірні друзі – 10,0% батьків) цінності. Батьками виокремлювалися також такі бездуховні цінності, як: гроші та матеріальний достаток (21,3% батьків); виконання всіх дитячих забаганок дорослими (5,0% батьків). Були і такі відповіді: «У моєї дитини є всі умови для того, щоб бути щасливою» (5,0% батьків).

Окрім того, характер відповідей на запитання анкети та бесід із батьками дали підставу дійти висновку, що знання батьків щодо такого психологічного феномену, як уявлення про духовний ідеал, характеризується нечіткістю, неточністю, а інколи є просто помилковими. Більшість респондентів змогли надати лише часткову, досить загальну характеристику власного духовного ідеалу, яка не вичерпує в повній мірі сутність феномену. Так, у 75,0% респондентів сформовані загальні уявлення про духовний ідеал; 15,0% респондентів демонструють несформованість духовного ідеалу і лише 10,0% респондентів ідентифікують себе з найвищим духовним, абсолютним, ціннісним. Зокрема,

результати бесід підтверджують результати анкетування в тому, що, на думку дорослих, уявлення про духовний ідеал у дітей молодшого шкільного віку формується за умов сімейного виховання – 65,0% респондентів; 30,0% респондентів найефективнішими вважають умови психолого-педагогічного навчання. І тільки 5,0% респондентів зазначили, що лише спільними зусиллями школи та сім'ї можна сформувати в дитини уявлення про духовний ідеал. А це вказує на те, що дорослі недостатньо розуміють власну значимість у системі виховання, самовиховання дитини та свого впливу на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів.

Статистичні дані щодо факторів впливу на формування уявлень про духовний ідеал дітей у колі сім'ї відображені на рис. 1.

З рис. 1. видно, що в переважній більшості вплив на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів у колі сім'ї здійснюють іноземні художні фільми і мультфільми (88,8%); комп'ютерні ігри (81,2%), музика й пісні (80,0%). Дещо менший вплив мають: спілкування з природою (50,0%); відвідування театрів і концертів (35,0%); радіоінформація (33,7%); музеї (31,2%), храми, церкви (28,7%), вистави (27,5%). Незначний вплив здійснюють: книги, літературні твори (17,5%), журнали, газети (16,2%); вітчизняні фільми і мультфільми (11,2%) і художня самодіяльність (5,0%).

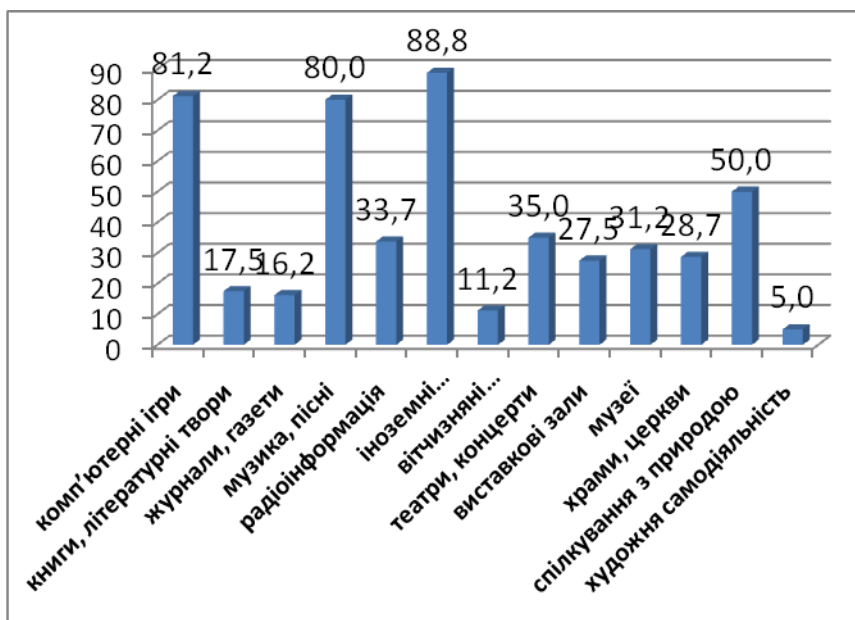

Рис. 1. Гістограма кількісних показників впливу факторів на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів у сім'ї

Отже, за результатами анкетування батьки називають як фактори впливу на формування уявлень про духовний ідеал у дітей: 1) засоби масової інформації; 2) художньо-естетичний вплив; 3) особливості стосунків з навколишніми.

Проведені бесіда та анкетування батьків показали, що в сучасній системі виховання гальмівним чинником формування уявлень про духовний ідеал у дітей молодшого шкільного віку виступає низька обізнаність дорослих про духовні ідеали, фактори, що впливають на це формування, а також несформованість власних уявлень про духовний ідеал.

Результати дослідження свідчать про те, що в переважної більшості батьків існують певні порушення

батьківського ставлення, які потребують психологічної корекції.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження впливу соціальних факторів на формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів у колі сім'ї не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальша перспектива вивчення полягає у виявленні основних факторів впливу на формування уявлень про духовний ідеал дітей у межах школи, проведенні кількісно-якісного аналізу отриманих результатів і виокремленні основних типів впливу факторів на формування уявлень молодших школярів про духовний ідеал у сім'ї та школі.

Література

1. Bandura A., Walters R.H. Social learning and personality development. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1963. P. 329.
2. Бодалев А.А. Психология общения. – М.: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – С. 256.
3. Кульчицкая Е.И. Воспитание чувств детей в семье / Е.И. Кульчицкая. – К.: Рад. школа, 1983. – 120 с.
4. Мухіна В.С. Образотворча діяльність як форма засвоєння соціального досвіду / В.С. Мухіна. – М.: Педагогіка, 1981. – 240 с.
5. Побірченко Н.А. Розвивальна економіка: [для вчителів початкової школи, практичних психологів, батьків та учнів дошк. навчання]. – К.: Науковий світ, 2004. – С. 198.
6. Подкопаєва Ю.В. Соціально-психологічні умови формування уявлень про духовний ідеал у дітей молодшого шкільного віку: монографія / Ю.В. Подкопаєва. – Кам'янець-Подільський: видавець ПП Зволейко Д.Г., 2017. – 248 с.
7. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Едуард Помиткін. – К.: Наш час, 2007. – 280, [2] с.

8. Психологія сім'ї: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.В. Помиткіна, В.В. Злагодух, Н.С. Хімченко, Н.І. Погорільська. – К.: НАУ, 2011. – 272 с.
9. Смольникова Г.В. Специфіка консультативної діяльності практичного психолога з батьками в дошкільному навчальному закладі / Г.В. Смольникова // Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 10. – С. 173–182.

References

1. Bandura A., Walters R.H. Social learning and personality development. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1963: P. 329.
2. Bodalev A.A. Psykholohyia obshchenyia. – М.: Yzdatelstvo «Ynstytut praktycheskoi psykholohyy», Voronezh: NPO «MODЭК», 1996. – S. 256.
3. Kulchytskaia E.Y. Vospytanye chuvstv detei v seme / E.Y. Kulchytskaia. – К.: Rad. shkola, 1983. – 120 s.
4. Mukhina V.S. Obrazotvorcha diialnist yak forma zasvoiennia sotsialnoho dosvidu / V.S. Mukhina. – М.: Pedagogika, 1981. – 240 s.
5. Pobirchenko N.A. Rozvyvalna ekonomika: [dlia vchyteliv pochatkovoї shkoly, prakt. psykholohiv, batkiv ta uchniv doshk. navchannia]. – К.: Naukovyi svit, 2004. – S. 198.
6. Podkopaieva Y.V. Sotsialno-psykholohichni umovy formuvannia uiavlen pro dukhovnyi ideal u ditei molodshoho shkilnoho viku : monohrafiia / Y.V. Podkopaieva. – Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D. H., 2017. – 248 s.
7. Pomytkin E.O. Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti: monohrafiia / Eduard Pomytkin. – К.: Nash chas, 2007. – 280, [2] с.
8. Psykholohiia simi: navch. posib. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.] / L.V. Pomytkina, V.V. Zlahodukh, N.S. Khimchenko, N.I. Pohorilska. – К.: НАУ, 2011. – 272 с.

9. Smolnykova H.V. Spetsyfika konsultatyvnoi diialnosti praktychnoho psykholoha z batkamy v doshkilnomu navchalnomu zakladi / H.V. Smolnykova // Mizhnarodnyi naukovi forum: sotsiologhii, psykholohii, pedahohika, menedzhment.: zbirnyk naukovykh prats. – K.: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2012. – V. 10. – S. 173–182.